БІБЛЇОТЕКА „ГРОМАДСЬКОГО ГОЛОСУ“ Ч. 24.

Л. Галїн. (О. Скоропис).

ПРОПОВІДЬ

ОПОВІДАНЄ.

(Друге виданє.)

Цїна 6 сотиків.

і. 1904 (відб з Селянина?)

ЛЬВІВ, 1911.
НАКЛАДОМ ДМИТРА КАТАМАЯ.
Із „Загальної Друкарнї“, Академічна 8.

Жнива вже кінчили ся; почала ся возовиця. На полї ще стояли копи, але вже богато хлїба звезли. Скрізь жовтїла стерня і тілько ярина то тут, то там здіймала ся ще вгору колосом, та кріслата материнка між панськими буряками красувала ся наче той молодий ріденький лїс з ялинки. Був погожий ясний ранок; сонце підбило ся вже височенько, а на полї і на дорозї не було ще того жвавого руху, що буває звичайно в возовицю: не скрипіли вози з снопами, не гукали на волів погоничі.

Череда вже перейшла на толоку. В тихім повітрі мірно розносив ся гучний дзвін. На цвинтарі під дзвіницею сидїв скуливши ся паламар і що хвилини сїпав за мотузок. Він ждав, поки вийт прийде від попа і скаже, що „вони вже встають“, але він добре знав, що се ще не скоро буде, бо з вартівні чув, коли учора від попа лихвар Панас Крутїй вертав ся.

Згадав паламар про Панаса, тай щось в ньому наче закипіло в серединї. Деж то клятий отой Панас Крутїй так йому в печінки в'ївся. Вже зо три роки, як позичив був у Крутїя пять золотих, вже давно їх і віддав, і відробив кілько за процент — то вже і не пригадаєш, а той ще йому допікає: „Не віддав, каже, проценту, ще маєш два днї на бу-

раки стати", — наче-б він і справдї йому корця пшенинї не дав, трох косарів на поставив, пяти фір гною не вивіз, шести кіп не звіз... Паламар аж сплюнув і процїдивши крізь зуби: — Щезни, пропади, сатано! — задзвонив трохи поволїйше, бо під думку про Панаса почав так за мутузок сїпати, наче на „ґвалт" дзвонить.

Піп справдї в той час хропів ще на всю хату. Космата, довга, густа, чорна грива його лїзла йому на лице, в очи і рот разом з мухами, що наче той рій крутили ся коло його гладкого, червоного лиця. Піп деколи сопів, плямкав губами і спав дуже смачно. Попадя вже в третє підійшла до ліжка, рішучо здерла з попа тоненьке покривало і заверещала злісно:

— Вставай бо, пянице непросипущий! Годї до полудня висипляти ся. Он людий вже повна церква, а він тут хропе на всї заставки! — Пін повернув ся до стїни лицем, пробурмотїв якусь лайку і почав свистїти носом. Попадя заверещала знову:

— Вставай, волоцюго, пянице. Доки будеш валяти ся, як свиня! — і схопила попа за ногу; той копнув ногою так, що попадя мало не перевернула ся; схопила ся за груди та й заголосила: — Щоб тобі такий вік був! щоб ти до вечера не дочекав: щоб тобі така колька в бік, як ти се мене вдарив! — на очах у неї стояли сльози. Далї живо кинула ся в кухню, схопила горщик з водою, прибігла назад і хлюпнула попови на голову раз, розмахнула ся вдруге, коли піп на ліжку скочив як опарений; попадя перелякала ся, горщик у неї вирвав ся з рук і полетїв на попа, попадя кинула ся на втеки за двері і двері на защіпку. Піп як скажений скочив

з ліжка до дверий, хотїв їх виважити, але воював не довго, бо побачив, що справдї дуже пізно. З перини на підлогу дзюркотїла вода. Спід ліжка вже текла річка. Піп схопив горщик, тріснув ним об двері так, що той розсипав ся на дрібні кавалки; скинув з себе мокре шматє, натягнув на голе тїло штани і підрясник, взув ся в чоботи, витер лице трохи, взяв був гребінець, запустив в гриву, але скривив ся, кинув гребінь і крикнув: — Відчиняй! до церкви йду!

Минула утреня; довго йшла служба, паламар віддзвонив вже і на вірую, коли в церкву війшов прилизаний, обстрижений Панас Крутїй. Йому було років зо сорок. Одягнений був по панському і на товстім череві лежав мідяний, золочений ланцушок від годинника. Він впрів і на червонім його лиці виступив піт. Він сопів як ковальський міх. Люди, зачувши те сопінє, розступали ся, штовхали оден другого і робили дорогу. Панас пройшов аж на самий перед, перейшов до війта, взяв чотири товсті сьвічки і пішов наліплювати їх сам до ставників перед образами... Підійшов до попадї, поздоровив її з недїлею, потряс за руку — вона йому любенько всьміхнула ся, запросила на чай по службі і почала скоро, скоренько хрестити ся і богомільно позирати на сьвяту Варвару, бо і сама Варварою звала ся. Панас став так само скоро хрестити ся, і ще гірше засопів.

Служба вже скінчила ся, але народ не виходив, бо піп не виніс ще хреста, де хто відкашлював, війт гасив сьвічки; Панас почав щось шептати попадї... Паламар перенїс з крилоса високий вузенький, затягнений червоною скатертию, столик і поставив його перед царськими вратами, з яких вже виступав піп. В ру-

ках у попа була величезна книжка; він розгорнув її, поставив на столик і сам спер ся на него, лицем до людий. Люди заметушили ся трохи і підступили близше до попа. Підійшов і Панас з попадею. Піп відкашельнув, піднїс руку до чола, щоб перехрестити ся, звів до гори очи тай спинив ся. Йому в вічі прямо сияло сонце; в носї у него засвербіло, закрутило і він пчихнув на всю церкву, заляпавши слиною усю книжку; відступив трохи, грізно озирнув ся, побачив паламара і крикнув на него:

— Возьми стілець звідси, хамло необразоване, не бачиш, що панотцеви від сонця в носї крутить! Не міг вибрати красшого місця! Перестав он туди, в тїнь!

Паламар переставив. Піп знову підійшов до столика, і мовчки тикнув пальцем на книжку, паламар теж мовчки витер рукавом чистої сорочки заляпану книжку...

— Во імя отця і сина, і духа сьвятого! — перехрестив ся піп, за ним і люди замахали руками. — Брати возлюблені! Ви напевне чули вже, бож і я від вас таки чув, що на Поділю мужики проти панів бунтували ся... Ти чого, смаркачу, наперед вискочив, коло їмостї треш ся, ще спідницю замастиш ...ач його! — Невеличкий хлопчик сховав ся за людий. — Так ви чули про се; але до мене вже дійшла чутка, що і ви тут починаєте базїкати, нїби у вас землї мало, що вас пани граблять, а вчора менї навіть дали прочитати одну таку безбожну книжку, де про се говорить ся. Вона і по мужицьки написана і кажуть, що таких книжок у вас вже богато тут у селї є. Казали менї, що ви їх читаєте, та ще і кажете, що нїби там добре написано. Як ви сьмієте такі книжки читати, коли в тих

книжках проти мене, отця вашого, самим Богом наставленого, пишеть ся, що нїби я вас обдурюю, за панами руку держу, з вас шкіру дру?!

— Або-ж не правда? прогудїв хтось з селян з тиха.

— Хто сказав?! Хто се сказав! — заверещав піп і затупав ногами. — Чого мовчиш?! признавай ся зараз падлюко, я тобі покажу, де правда!... Се ти Олексо?! Кажи зараз, а я тобі таку правду покажу, що тобі на лоб очи повилазять!

— Та нї, то не я; де-ж би таки...

— То він, він — заверещала і попадя — він мене позавчера і в руку не поцїлував і навіть шапки не скинув . . .

— Він, то все від него — промовив і Панас. Люди мовчали.

— Геть з церкви сволоч! Щоб нога твоя тут більше не була. Сповідати тебе не буду, причастия не дам, донос на тебе напишу, що ти тут людий бунтуєш! Геть кажу; вівця паршива із стада ізгоняєть ся, щоб не перепаскудила цїлу череду — у писанії так сказано . . .

Олекса плюнув і мовчки вийшов з церкви. Люди мовчали всї і наче і не бачили Олекси. Піп сопів і витирав спітїле, червоне як бурак лице.

— Хто ще читав „Страйк і бойкот“? Кажіть зараз!

— Що, що таке? — зашепотїли люди.

— Книжку таку безбожну, де про царя і про єгомосця погано говорить ся. Кажіть зараз, хто читав, а то всїх сповідати не буду!

— Та нї, ми такої книжки і не бачили — загудїли люди.

— Ну глядїть! Як хто тільки побачить у кого сю книжку — зараз тащіть його до мене, а я вже покажу йому, де раки зимують!

Піп трохи заспокоїв ся, відсапав ся, помовчав трохи, хотїв був почати далї — але щось не виходило і він злісно крикнув:— От перебив сучий син! Треба знов починати,— і справдї почав:

— Во імя отця і сина, і сьвятого духа! Брати возлюблені! Я дістав від самого владики тайне посланіє, де сказано, щоб я вам, як батько дїтям, розказав, що не можна нїколи бунтувати ся нї проти царя, нї єґомосця, нї другого начальства. Я думав, що де-то мої люди смирні такі і покірні будуть коли бунтувати ся. А тут менї ту прокляту книжку приносять. От я і порадив ся вчера з паном Атаназієм Крутїєвським, як би заблудших овець на путь істини направити, бо пан Атаназій Крутїєвський . . .

— Хто, хто такий? — рознесло ся по церкві.

Хто? . . . пан Атаназій Гавриїлович Крутїєвський, он що стоять перед вами; чи повилазило? — Панас Крутїй з погордою глянув на людий; де хто з тиха засьміяв ся. Панас Крутїй побачив се, почервонїв ще гірше і відвернув ся.

— Так от ми вчера в купі з паном Атаназієм Крутїєвським, як Сус Христос в Ґетсеманськім садї до півночи радили ся, як вас від гріха відвернути і на путь істини направити, бо він каже, що вже де-хто з вас відробляти йому не хоче боргів і процентів, і більше за роботу править. А се-ж не можна, бо цар сам проценти настановив, заробіток скрізь мусить бути однаковий. Тай знов, кілько

вам не плати, ви о спасеню душі і не подумаєте, хто з вас такі сьвічки ставить, як от пан Атаназій Крутієвський? . . . Так от ми вчера порадили ся добре . . .

— Що ще і доси горівка, як з бочки смердить — прошипіла попадя, бо у неї щось почало колоти в грудях і вона згадала, як піп її сегодня ногою вдарив. Піп вдавав, наче не чув; люди мовчки переглянули ся і тілько якась дівчина вибігла з церкви, бо не могла вдержати сьміху. Панас шарпнув попадю за рукав, а піп гостро глянув на неї і голосно почав далі, здіймаючи високо перед людьми книжку, що лежала на столику:

— Ось тут маєте, як сам Бог говорить про те, кому легко, а кому тяжко на сьвітї жити. Слухайте-ж.

Жив собі на сьвітї у великім містї коло моря бідний чоловік. Мав він жінку і восьмеро малих дітий. Тяжко працював він що дня без відпочинку, працювала так само і жінка, та нїяк не могли вибити ся в люди, хоч і не пияки були обоє, а все-ж в хатї голі стїни, обшарпані, замурзані дїти . . . Часто і голодували і мерзли: сказано дрантигузники. От раз у сьвято вийшов той чоловік на беріг моря, сїв тай дивить ся: підійшов великий корабель, зійшли з него пани, потім почали такі-ж голодранцї як він тащити за панами великі скринї з дорогими товарами. Заздрісно йому стало на чуже добро, та й промовив він: Де-ж та правда в сьвітї, Господи? Я так гірко працюю з жінкою, не пю, не гуляю. Бога і людий шаную, не краду і не рабую, а сиджу голодний і ще коли-б сам, а то-ж серце болить за дїтий отих бідних, чим вони винні перед тобою?

Тілько подумав чоловік той так, як наслав Бог на него сон, і снить ся йому, що до него підходить старець сивий, з довгою бородою та й каже: — От ти завидуєш другим, богатим людям. Як хочеш ти бачити, хто справдї найщасливійший на сьвітї, кому найлекше жити, то іди за мною. І снить ся чоловікови, що нїби-то він встав тай пішов за старцем і підійшли вони до високої, високої гори, а коло тої гори стоїть пять хрестів. Великий золотий, срібний, далї менший мідяний, ще менший камяний і зовсїм маленький деревляний. Старець каже чоловікови: вибирай собі хрест, який тобі найбільше до вподоби і підемо на гору. Чоловік кинув ся до золотого хреста — коли і рушити його не годен, а не то, щоб на таку гору винести. Тодї він до срібного — еге! тілько-тілько зрушив, а підняти — і не думай. Перепробував він так всї хрести, взяв деревляний, а він легенький, як пірячко і наче до плеча йому зроблений, і пішов весело за старцем на гору. Вийшов, глянув навкруги, аж то він в раю опинив ся! Тодї старець і каже йому: — „Оті хрести, що ти бачив там внизу — то доля, яка чоловікови випадає, чим йому на сьвітї бути. Коли хто родить ся царем, то мусить винести на сю гору золотого хреста, бо гора ся — се житє; і хто хреста свого донесе аж сюди, то в рай попаде. Царські і духовенство несуть дуже важкий хрест — срібний, пани-дїдичі — мідяний, купцї — камяний, а ви прості робітники — найлекший і найменший — деревляний“. Зрадїв тодї чоловік дуже і почав дякувати старцеви, що розкрив йому очи. Зник старець, а чоловік прокинув ся, пішов до дому і всїм по до-

розї розказував про чудо, яке він бачив.

Люди уважно слухали і розміркували, до чого то воно йде. Дехто з розумнїйших вже і догадав ся, що се піп гне на те, що буцїм то йому та Панасови тяжше на сьвітї живеть ся, нїж їм, та хоч і догадували ся і ясно бачили всю неправду попа, та не сьміли в очи йому сказати, що він бреше і дурить їх. Де-хто навіть дивував ся, чого піп сон того бідолахи чудом називає. Чи-ж мало чого чоловікови у снї плететь ся? Та так з сих людий нїхто і не спитав про се попа, бо-ж піп їм наказував, що тілько він оден має право говорити в церкві і нїхто не сьміє йому перебивати.

Були і инші. Кого вже дуже придушило житє та важка безперестанна праця, той слухав попа слово за словом, не розумів куди саме гне піп, а тілько чув у попа слова: „бідний чоловік, голодні дїти, тяжка праця, хрести золоті та срібні, старець сивий та рай красний“ і їм здавало ся, що піп про них бідних говорить, бо-ж і вони так безперестанку працюють з жінками своїми, так голодують і мерзнуть з дїтьми, як той бідолаха і туманить ся у них голова від слова того „рай“. Їм так хотїло ся того безжурного щастя хоч раз на віку зазнати, коли не тут, на землї, то хоч би десь там, на небі і вони тяжко зітхали, бо-ж памятали, що він розказував їм нераз вже, як то трудно бідному чоловікови у той рай попасти. Таж-то треба грубі сьвічки сьвятим ставити, на молебень що недїлї давати, за умерших наймати, на церкву гроший не жалувати... І вони тяжко каяли ся тепер, що нїчого того не робили, бо не мали за що і обіцяли Богови, що от

тепер звезуть, вимолотять, продадуть трохи, то вже і на церкву дадуть, і... а і не бачили слїпі того, що всї вони до одного, — грішники великі — як тріски худі; та тілько і праведників на їх думку у церкві було, що череватий піп, який так красно иншим разом їм про рай на тім сьвітї розказував, а сам за їх гроші на сїм сьвітї жирував, роскошував, та ще товстїйший Панас; бо хоч і всї знали, що людську кров він пив, та за те-ж які грубі сьвічки Богови ставив!

Піп усьміхнув ся лукаво і почав далї:

— Розгляньмо-ж і ми, братіє, добре ту милость і чудо, яке Бог позволив зобачити грішному чоловікови, щоб і нам не впасти в гріх тяжкий, як той чоловік. Він почав нарікати на свою долю, а далї і на Бога; от так і ви тепер нарікаєте на вашу долю, а того і не знаєте, що ваша доля найкрасша!

Гляньте ви справдї на царя і житє його і порівнайте зі своїм. Кождий з вас тілько і знає, що самого себе, а цареви-ж то про кождого з вас треба знати: треба знати, на кого який податок накласти, кого в рекрути взяти; скілько указів підписати, як других царів в своїм царстві приймати; треба-ж і самому до них поїхати!... Та що і казати! Велика праця! І на поміч цареви Бог дав мінїстрів, які йому в сім дїлї помагають: оден мінїстер податки накладає, другий доглядає, щоб мужики їх добре сплачували — ну, кождий своє дїло знає; або ми, духовні пастирі ваші! Ми-ж мусимо пильнувати душі ваші, щоби ви не пропали, не пішли на вічну погибіль дияволови. Бо-ж ви темні, неосьвічені, як та скотина. Ідете, куда вас злий чоловік тягне. Он вам у паскудній книжцї напишуть, що єгомосць вас обдирає, що з вас дуже великі

податки здирають, що у вас дітий забирають, женуть в рекрути в найкрасшу пору їх житя, коли вони справді могли би помогти вам; там дитина ваша розволочить ся і вертаєть ся до вас пяниця і ледащо, що і не пізнає батько рідний. О!... Таке вам наплетуть в отих книжочках, а ви і повірите зараз, та ще підете, як на Поділю може страйкувати. Ідіть, ідіть, спробуйте! Зараз вам сюди війська наженуть, перестріляють трохи, гарненько по криміналах позамикають кождого, що і за рік не вийде. Та ще новий податок наложать. Бо цар милостивий і справедливий! Він же знає, що і панови жити з чогось треба. Ну, як би ви отсе взяли були та на жнива не вийшли і не вижали збіже панови Атаназієви Крутієвському, як у тих книжочках радять вам — пропав би хліб, бо-ж пан Атаназій Крутієвський не підуть самі жати; тай що — лишати ся їм без хліба, га?...

— Або от подивіть ся: тепер пан Атаназій Крутієвський змінили вже давно деревляний свій хрест на камяний, — купецький. Хиба лекше їм від того стало? Перше вони лиш про себе дбали, а тепер стали про всіх вас турбувати ся. Кождий з вас їм щось винен, а у вас, як у собаки з зубів видерти трудно. Знаю я вас добре! Он, Трохиме, слухай но! Коли ти менї віддаш тих чотири золоті? Хиба-ж я з тебе скіру дер — скажи ти сам. Твій же батько на цїле село перший ґазда був, то хиба-ж не варт за похорон його і 50 золотих було дати?! А я-ж у тебе лиш 45 золотих узяв! А ти, Степане, чого там за другого ховаєш ся, чому вчера на возовицю не виїхав, га?! Своя робота, своя робота! От хам, а у єґомосця наче нема роботи!

Хто-ж її зробити має? — А ти, велика богомільнице, Гапко, що так очи зводиш на небо — ач, яка сьвята та божа! а як їмость на жнива кличуть — то її наче і нема... Всї ви гарні — пяниці, злодюги, розбишаки. Украсти що-небудь — то на се найдеть ся богато. Позавчера такий мотузок у мене від керниці вкрали! щоб ви на нїм вивішали ся, гадє прокляте!

Піп спинив ся, сплюнув на сторону і мовив далї:

— А тепер, з ласки Божої, пан Атаназій Крутїєвський беруть ще важчий хрест на себе — хрест дїдича. Подумайте тілько, скільки то треба наклопотати ся, щоб хлїб той зібрати! се-ж не те, що вийшов там, як у вас на морґу хіп сюди серпом, хіп туди — та й вижав — тут пів тисячі морґів! А зібрав та звіз, то-ж ще продати треба; а бураки!... та що і казати. Пів тисячі морґів — не те, що морґ-два — страшний клопіт!

— Пів тисячі морґів! От кого Бог поістинї за праведне житє ще тут на землї нагородив милостию своєю! Ви всї памятаєте, як пан Атаназій Крутїєвський вернули ся з війська без гроша при душі! І заздрісно вам стає, що так пощастило чоловікови. А ви красше розміркуйте, за що Бог нагородив так пана Крутїєвського; як вони придбали те добро, що тепер мають?...

Панас трохи зблїд на лиці, піт на нїм виступив ще сильнїйше, він навіть сопіти перестав і не міг відірвати очий від попа. Люди, зачувши остатні слова попові, якось заворушили ся всї разом і приступили ще близше; видко було, що піп їх за живе зачепив. Знали вони всї, як нажив своє богацтво Панас,— кождий на собі знав. Не було жадного чоло-

віка на селї, щоби Панас на нїм своїх пазурів не попробував. Тай тепер вони мало що не всї у него, як в павутинї. Цїле село на него одного працює гірко, як за панщини! А спитав би хто, за що? — нїхто не скаже. У паламара і ще де в кого губи затрясли ся і кулаки зацїпили ся. Але всї тепер не на Панаса, а на попа дивили ся. Та піп якось нїчого того не замітив і тягнув далї:

— От ви зараз би і крикнули, як і в тих паскудних книжочках понаписувано: — награбив!

— Та кричати то не штука! Ти лучше скажи, де, коли, у кого він грабив?.. От тож то й ба! Нїхто нїчого й не скаже, бо пан Атаназій Крутїєвський все по закону роблять. Законом дозволено грошї позичати і проценти за них брати; законом дозволено робітників наймати, а що пан Атаназій наймають не тодї, коли їм достигне, а ще в зимі на лїто — то хтож тут винен? Не позичай гроший, не лїнуй ся, не пияч, моли ся Богу, давай на церкву, не їж в пість скоромного...

Піп смачно облизав губи, повів очима по церкві: скрізь худі, зморені лиця, — усьміхнув ся і промовив:

— Ну, та що до посту, то ви, здаєть ся, не грішите — і спинив ся: він аж тепер спостеріг, що в богатьох очах, що так пильно дивили ся на него, сьвітили ся якісь хижі вогники. Він не міг зрозуміти, що-то саме таке, але почув якийсь несьвідомий страх перед своїми покірними вівцями, як він звичайно любив називати їх. Йому видало ся, що тепер не така хвилина, щоб можна було безкарно глузувати і насьміхати ся над тими людьми, бо в очах їх ясно сьвітила ся якась

нова думка, якої він доси ніколи не бачив. Сей страх спинив його. Він забув сам, про що перед тим казав і якось не своїм голосом почав:

— Сус Христос пострадав на землї і простив своїх ворогів, отож і ми мусимо, братіє, прощати наших ворогів. Амінь — і він богато разів перехрестив ся.

Якесь зітхане пронесло ся по церкві і люди також почали хрестити ся і тілько на блїдих та жовтих сухорлявих лицях людий відбивала ся ще якась внутрішна боротьба. Панас Крутїй весь тряс ся і дуже горячо молив ся.

Піп якось скоро запер врата і вислав паламара з мілко нарізаною проскурою на тацї. Люди хрестили ся, цїлували образи, брали проскуру і поволи виходили з церкви.